

УДК : 378.147:811.162.2:177–057.875–054.6

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО МОВНОГО ЕТИКЕТУ У СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ АНГЛОМОВНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Ольга Гриценко

*Запорізький державний медичний університет,
кафедра мовної підготовки,
вул. Сталеварів, 69035, м. Запоріжжя, Україна,
тел.: 0612332002,
ел. пошта: vosgoscx39001@gmail.com*

Стаття присвячена проблемі вивчення вербальних одиниць мовного етикету як засобу формування культури українського мовлення іноземних студентів першого року навчання. Вироблено відповідний термінологічний апарат, окреслено комплекс необхідних для опанування студентами-іноземцями етикетом, наведено методичні рекомендації щодо викладання розглянутого матеріалу.

Ключові слова: українська мова як іноземна, мовний етикет, етикетна одиниця, культура спілкування, комунікація, звертання.

DOI <http://dx.doi.org/10.30970/uf1.2018.13.1993>

Постановка проблеми. Вивчення будь-якої іноземної мови вимагає опанування фонетичним, лексичним, фразеологічним, граматичним рівнями мови. Програмою з дисципліни “Українська мова як іноземна” передбачено «забезпечення комунікативних потреб студентів у соціокультурній, навчально-професійній, загальнонауковій сферах і формування комунікативної компетенції, що сприятиме становленню мовної особистості майбутнього фахівця». Цілі й завдання цієї дисципліни визначено насамперед «комунікативними й пізнавальними потребами іноземних студентів» [16 : 11 – 12]. Формування комунікативної, а також соціокультурної компетентностей іноземця регламентовано мовленнєвою та соціокультурною змістовими лініями програми [16 : 13]. Н. Пославська влучно зазначає, що “одним з основних аспектів виховання комунікативної особистості” є мовний етикет [12 : 409]. Тому вивчення зі студентами-іноземцями засобів мовного етикету як “елементу вторинних моделювальних систем, котрі надбудовуються над первинною моделювальною системою мовою” [10 : 103] поряд із іншими лексичними та фразеологічними одиницями, є практично зорієнтованим та виправданим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Український мовний етикет досліджували С. Єрмоленко, Н. Бабиц, О. Миронюк, Н. Журавльова, С. Богдан, Я. Радевич-Винницький, Ф. Бацевич, Е. Ветрова, О. Мельничук та ін. Порівняльний аналіз українських та англійських мовноетикетних одиниць здійснено в розвідках С. Форманової, Н. Кислиціної, М. Фенко, М. Кулака, М. Руцак. На сьогодні існує чимало науково-методичних праць, метою яких є вивчення вербальних засобів

етикету в школі та на філологічних факультетах вищих навчальних закладів. Але разом із тим відсутні наукові дослідження, присвячені аналізу етикетних одиниць, залучених до лексичного та фразеологічного наповнення дисципліни “Українська мова як іноземна”. Це визначає актуальність обраної теми.

Метою статті є детермінація та розгляд комплексу етикетних формул, необхідних для засвоєння студентом-іноземцем протягом першого року вивчення української мови. Реалізація поставленої мети вимагає виконання таких завдань: 1) виробити відповідний термінологічний апарат; 2) визначити та проаналізувати мінімальну кількість етикетних одиниць, передбачених для вивчення іноземними студентами; 3) з’ясувати особливості засвоєння та розуміння такого матеріалу.

Виклад основного матеріалу. У сучасній лінгвістиці мовний етикет розглядають як «соціально, культурно й етнічно зумовлені стереотипні правила мовленнєвої поведінки, відображені в певних висловленнях і сполуках, паравербальних засобах, передбачених комунікативною стратегією ввічливості у прийнятих суспільством ситуаціях встановлення, підтримання й завершення контакту комунікантів відповідно до їхніх соціальних і позиційних речей і відношень в офіційній і неофіційній сферах спілкування» [14 : 433]. Мовний етикет виконує такі функції: контактну, регулятивну, апелятивну, конотативну, імперативну, емотивну, символічну [10 : 11-12]. Основною одиницею лінгвоетикету є формула мовного етикету – “стійкий, компактний, постійно відтворюваний у конкретній етикетній ситуації, історично сформований мовний вислів” [10 : 16]. У межах вербальних засобів етикету дослідники виділяють 8 – 15 тематичних груп. На початковому етапі вивчення української мови як іноземної студенти повинні володіти одним-двома способами вираження звертань, привітань, вибачення, подяки, прощання тощо.

Звертання – “інтонаційно виділений компонент речення, що називає істоти..., до яких адресоване мовлення” [15 : 200]. Студентам-іноземцям потрібно пояснити, що українці послуговуються ввічливим звертанням на ім’я, ім.’я та по батькові, зрідка – на прізвище, ім’я та по батькові. Викладачеві варто подавати імена (*Тарас, Іван, Микола, Петро, Олена, Маруся, Оксана* і под.), уточнюючи їхній рід. Побіжно можна підкреслити морфемну особливість патронімів – слів-назв по батькові (-*ович*-, -*йович*-; -*івна*-, -*івна*-), щоб слухачі курсу швидше орієнтувалися в наступних практичних завданнях. Крім власних назв, у формулах звертання активно використовуються й номени особи за різними ознаками:

- родом діяльності чи професією (*декане, студенте, секретарю, лікарю, викладачу*);
- спорідненістю (*брате, батьку, сину, сестро, мамо*);
- статтю (*чоловіче, юначе, дівчино, хлопче*);
- товариськими стосунками (*друзе, товаришу, подруго, товаришко*).

Іноземні студенти повинні також розуміти і будувати шанобливі звертання, до складу яких входять традиційні етикетні лексеми *пане, пані*. Обов’язково варто наголосити, що специфічною ознакою звертання в українській мові є вживання форм кличного відмінка, аналогів якому немає в багатьох мовах.

Студенти-іноземці, починаючи, продовжуючи й завершуючи комунікативний акт, усвідомлюють потребу в знанні етикетних одиниць на позначення привітання, прохання, вибачення тощо. Тому на першому році вивчення нової мови доречним є

лексичне та фразеологічне наповнення курсу через ознайомлення з етикетними одиницями на позначення:

- 1) привітання (*Привіт! Здрастуй(те)!, Добрий ранок!, Добрий день!, Добридень!, Добрий вечір!*);
- 2) прощання (*До побачення!, Бувай(те)!*);
- 3) прохання (*Будь ласка!*);
- 4) вибачення (*Вибач(те)!, Пробач (те)!, Перепрошую!*);
- 5) запрошення (*Ласкаво просимо!*);
- 6) подяки (*Дякую!, Спасибі!*);
- 7) поздоровлення (*Вітаю!, З днем народження!, З Новим роком (Різдвом)!*);
- 8) побажання (*Щастя!, Смачного!, Бажаю...!*).

Паралельні синкретичні форми *Добрий ранок!* – *Доброго ранку!*, *Добрий день!* – *Доброго дня!*, *Добрий вечір!* – *Доброго вечора!* краще прокоментувати вже під час вивчення етикетних формул на позначення побажань. Уживання таких синергетичних етикетних одиниць варто аргументувати особливостями менталітету українського народу. На цьому етапі результативним буде читання текстів на культурологічну тему, за допомогою яких вдасться познайомити студентів з традиціями та звичаями українського етносу. Доцільним буде й оволодіння студентами етикетними формулами коректних згоди та відмови (*Так, дякую!, Ні, вибач(те)!, Ні, дякую!*).

Протягом наступних років викладач доповнюватиме наявний арсенал етикетних засобів, поступово знайомлячи іноземну студентську аудиторію з особливостями українського лінгвоетикету, культурою нашого народу, багатством української мови. У нагоді в цьому плані може стати матеріал праць С. Богдан [4], Н. Бабич [2], Н. Журавльової [7], О. Миронюк [8, 9, 10], Ф. Бацевича [3], Я. Радевич-Винницького [13], О. Гриценко [6]. Педагогові доречно продемонструвати, яка сила впливу та стилістична роль властиві демінутивам та дериватам, що виконують функцію етикетем (*братуку, будь ласочка!* тощо). Такі лексеми, своєю чергою, також підкреслять неповторність мови й зацікавлять студентів.

Зазначений матеріал повинен подаватися почергово, порційно, узгоджено з темою уроку. Нові стереотипні формули вимагають відпрацювання насамперед різних усних вправ із розвитку мовлення: читання та переказ текстів, прослуховування аудіозаписів монологічного чи діалогічного мовлення, пісень, перегляд відеороликів, моделювання та імпровізація діалогів і монологів із залученням етикетних одиниць.

Обмірковано та зважено, на наш погляд, подають етикетні мовні одиниці автори підручників “Ласкаво просимо” (І. Вальченко та Я. Прилуцька) [5], “Українська мова для слухачів-іноземців підготовчого відділення” (Л. Азарова, І. Зозуля, Л. Солодар) [1], “Українська мова для іноземців” (А. Чистякова, Л. Селіверстова, Т. Лагута) [18], “Крок 1. Українська мова як іноземна (рівень А1 – А2)” (О. Палінська, О. Туркевич) [11].

Перший вступний курс знайомить іноземних студентів із абеткою, фонетичними, лексичними та граматичними особливостями української літературної мови. Лексичне та фразеологічне наповнення початкового курсу має не стільки професійно орієнтувати, скільки максимально знайомити вихованців із загальноживаною лексикою (назви осіб, предметів, явищ, ознак, дій тощо).

Лінгвостикетні одиниці варто вводити навіть під час вивчення літер, оскільки вже з перших занять студенти відчують потребу в застосуванні мови в іноземному середовищі. Наприклад, поряд з іншими словами, що ілюструють уживання м'якого знака, доречно озвучити фрази *Добрий день!*, *Будь ласка!*. Знайомлячи студентів із графемою *ч*, варто записати слова *Вибач(те)!*, *Пробач(те)!*. Етикетема *Здрастуй(те)!* добре доповнить лексичний матеріал, який подається до літери *й*.

Часто вже на цьому етапі у студентів виникають питання про умови й доречність уживання множинних форм. Пояснюючи тему «Особові займенники», викладачеві варто не оминати етикетні граматичні засоби, насамперед поняття пошанної множини, уточнити різницю між множинним *ви* та етикетним *Ви*, оскільки подібного явища в англійській практиці немає [17 : 3]. Такий матеріал можуть доповнити також етикетні форми на *-те* (*Вибачте!*, *Пробачте!*). Тему пошанної множини слід згадати й під час вивчення дієслів, зокрема наказових форм та побудови синтаксичних конструкцій (*Лізо, читайте! Алі, Ви читали? Ви, Радживе, прочитали, а ми – ні*). Порівняння синтаксичних конструкцій, комунікативних ситуацій сприятиме кращому засвоєнню етикетних форм пошанної множини. На практичних заняттях, присвячених вивченню тем «Моя країна», «Моє місто», «Моя кімната», «Моя родина», доцільно залучити етикетими *Ласкаво просимо!* та *Знайомтеся!*, *Знайомся!*.

Порушена тема є багатоаспектною. Актуальності набувають науково-методичні дослідження, метою яких стане розроблення різних типів вправ, що можуть бути використані на аудиторних заняттях.

Висновки. Мовний етикет є обов'язковим складником культури спілкування, яка забезпечує результативність комунікативного акту. Під час формування вторинної мовної особистості важливо виробити комунікативні здібності й навички. Вербальні засоби етикету допоможуть студентіві-іноземцю вільно розпочинати, підтримувати та завершувати спілкування.

Список використаної літератури

1. *Азарова Л. Є.* Українська мова для слухачів підготовчого відділення. Збірник вправ і завдань : навчальний посібник / Л. Є. Азарова, І. Є. Зозуля, Л. В. Солодар. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 121 с.
2. *Бабич Н. Д.* Сила мовленого слова : Науково-публіцистичні нариси з культури української мови / Н. Д. Бабич. – Чернівці : Рута, 1996. – 176 с.
3. *Бацевич Ф. С.* Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. – Київ : Академія, 2004. – 344 с.
4. *Богдан С. К.* Мовний етикет українців : традиції і сучасність / С. К. Богдан. – Київ : Рідна мова, 1998. – 475 с.
5. *Вальченко І. В.* Ласкаво просимо! : [навч. посібник з української мови для іноземних студентів : у 2-х ч.] / І. В. Вальченко, Я. М. Прилуцька; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків : ХНАМГ, 2011. – Частина 1. – 386 с.
6. *Гриценко О. В.* Текстотвірні та стилістичні функції етикетної лексики та фразеології в мові українського пісенного фольклору : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Гриценко. – Запоріжжя, 2016. – 24 с.

7. Журавльова Н. М. Поетика української епістолярної ввічливості XIX – початку XX ст. : [монографія] / Н. М. Журавльова. – Запоріжжя : ЗНУ, 2012. – 548 с.
8. Миронюк О. М. Історія граматичних засобів вираження ввічливості в українській мові / О. М. Миронюк // Мовознавство. – 1993. – № 2. – С. 55 – 63.
9. Миронюк О. М. Про найуживаніші форми мовного етикету / О. М. Миронюк // Культура слова. – Вип. 33. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 79 – 82.
10. Миронюк О. М. Історія українського мовного етикету. Звертання / О. М. Миронюк. – Київ : Логос, 2006. – 167 с.
11. Палінська О. Крок-1(рівень А1-А2). Українська мова як іноземна: книга для студента / Олеся Палінська, Оксана Туркевич. – Львів : Артос, 2010. – 104 с.
12. Пославська Н. М. Вивчення українського мовленнєвого етикету студентами факультету іноземних мов: методичний аспект / Наталя Пославська // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Вип. 96 (2). – С. 407–412.
13. Радевич-Винницький Я. К. Етикет і культура спілкування / Я. К. Радевич-Винницький. – Львів : «Сполом», 2001. – 224 с.
14. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. – Київ, 2011. – 844 с.
15. Українська мова : Енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський. (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін.]. — Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
16. Українська мова як іноземна (українська мова навчання) : Типова програма навчальної дисципліни для іноземних студентів вищих навчальних закладів МОЗ України. Галузь знань: 22 «Охорона здоров'я». – Київ : Міністерство охорони здоров'я України, ДУ «Центральний методичний кабінет з вищої медичної освіти МОЗ України», 2016. – 213 с.
17. Форманова С. В., Кислиця Н. М. Формування національної мовної картини світу формами та засобами вираження етикету (на матеріалі української та англійської мов). Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/76583>
18. Чистякова А. Б., Селівєрстова Л. І., Лагута Т. М. Українська мова для іноземців : [підручник для іноземних студентів вищих навчальних закладів]. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. – 524 с.

References

1. Azarova L. Ye. Ukrainska mova dlia slukhachiv pidhotovchoho viddilennia. Zbirnyk vprav i zavdan : navchalnyi posibnyk / L. Ye. Azarova, I. Ye. Zozulia, L.V.Solodar. – Vinnytsia : VNTU, 2010. – 121 s.
2. Babych N. D. Sylva movlenoho slova : Naukovo-publitsystychni narysy z kultury ukrainskoi movy / N. D. Babych. – Chernivtsi : Ruta, 1996. – 176 s.
3. Batsevych F. S. Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky : [pidruchnyk] / F. S. Batsevych. – Kyiv : Akademiia, 2004. – 344 s.
4. Bohdan S. K. Movnyi etyket ukraintsiv : tradytsii i suchasnist / S. K. Bohdan. – Kyiv : Ridna mova, 1998. – 475 s.

5. *Valchenko I. V.* Laskavo prosymo! : [navch. posibnyk z ukraïnskoi movy dlia inozemnykh studentiv : u 2 kh ch.] / I. V. Valchenko, Ya. M. Prylutska; Khark. nats. akad. misk. hosp va. – Kharkiv : KhNAMH, 2011. – Chastyna 1. – 386 s.

6. *Hrytsenko O. V.* Tekstotvirni ta stylistychni funksiï etyketnoi leksyky ta frazeolohii v movi ukraïnskoho pisennoho folkloru : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk. : spets. 10.02.01 «Ukraïnska mova» / O. V. Hrytsenko. – Zaporizhzhia, 2016. – 24 s.

7. *Zhuravlova N. M.* Poetyka ukraïnskoi epistoliarnoi vvichlyvosti KhIKh – pochatku KhKh st. : [monohrafiia] / N. M. Zhuravlova. – Zaporizhzhia : ZNU, 2012. – 548 s.

8. *Myroniuk O. M.* Istoriia hramatychnykh zasobiv vyrazhennia vvichlyvosti v ukraïnskii movi / O. M. Myroniuk // Movoznavstvo. – 1993. – № 2. – S. 55 – 63.

9. *Myroniuk O. M.* Pro naiuzhyvanishi formy movnoho etyketu / O. M. Myroniuk // Kultura slova. – Vyp. 33. – K. : Naukova dumka, 1987. – S. 79 – 82.

10. *Myroniuk O. M.* Istoriia ukraïnskoho movnoho etyketu. Zvertannia / O. M. Myroniuk. – Kyiv : Lohos, 2006. – 167 s.

11. *Palinska O.* Krok-1(riven A1-A2). Ukraïnska mova yak inozemna: knyha dlia studenta / Olesia Palinska, Oksana Turkevych. – Lviv : Artos, 2010. – 104 s.

12. *Poslavska N. M.* Vyvchennia ukraïnskoho movlennievoho etyketu studentamy fakultetu inozemnykh mov: metodychni aspekt / Natalia Poslavska // Naukovi zapysky. Seriia: Filolohichni nauky (movoznavstvo) / Ministerstvo osvity i nauky, molodi ta sportu, Kirovohradskiy derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Volodymyra Vynnychenka. – Kirovohrad : RVV KDPU im. V. Vynnychenka, 2011. – Vyp. 96 (2). – S. 407–412.

13. *Radevych-Vynnytskyi Ya. K.* Etyket i kultura spilkuvannia / Ya. K. Radevych-Vynnytskyi. – Lviv : «Spolom», 2001. – 224 s.

14. *Selivanova O. O.* Linhvistychna entsyklopediia / O. O. Selivanova. – Poltava : Dovkillia. – Kyiv , 2011. – 844 s.

15. Ukraïnska mova : Entsyklopediia / [redkol. : V. M. Rusanivskiyi. (spivholova), O. O. Taranenko (spivholova), M. P. Ziabliuk ta in.]. — Kyiv : Vyd-vo «Ukraïnska entsyklopediia» im. M. P. Bazhana, 2004. – 824 s.

16. Ukraïnska mova yak inozemna (ukraïnska mova navchannia) : Typova prohrama navchalnoi dystsypliny dlia inozemnykh studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv MOZ Ukrainy. Haluz znan: 22 «Okhorona zdorovia». – Kyiv : Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy, DU «Tsentralnyi metodychni kabinet z vyshchoi medychnoi osvity MOZ Ukrainy», 2016. – 213 s.

17. *Formanova S. V., Kyslytsyna N. M.* Formuvannia natsionalnoi movnoi kartyny svitu formamy ta zasobamy vyrazhennia etyketu (na materialy ukraïnskoi ta anhliiskoi mov). Rezhym dostupu: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/76583>

18. *Chyistiakova A. B., Seliverstova L. I., Lahuta T. M.* Ukraïnska mova dlia inozemtsiv : [pidruchnyk dlia inozemnykh studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv]. – Kharkiv : KhNU imeni V. N. Karazina, 2006. – 524 s.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2017

доопрацьована 25.08.2017

прийнята до друку 12.09.2017

**FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE BY MEANS OF
LINGUISTIC ETHICS FOR STUDENTS-FOREIGNERS ENGLISH FORM OF
TEACHING**

Olga Gricenko

*Zaporizhya State Medical University,
Language training department,
Stalevariv st., Zaporizhya, 69035, Ukraine
phone: 0612332002,
e-mail: yosgscx39001@gmail.com*

The article is devoted to the problem of studying the verbal units of language etiquette as a means of forming the language of culture in foreign students of the first year of study. The article is devoted to the terminology apparatus from the affected topic, outlines the complex of necessary etiquette for foreign students, and gives methodical recommendations for teaching the material in question. In the work the terms of language etiquette, etiquette unit, appeal are given. An overview of scientific and methodological literature on the issue raised. The main thematic groups are identified (address, farewell, greetings, requests, apologies, etc.), units of which must be mastered by students. The words and phraseologisms suggested by the foreign person to start, prolong and complete the communicative act should be proposed in the work. Separately, attention was paid to the importance of recognizing foreigners of grammatical means of expression of courtesy in the Ukrainian language. Commented principles and stages of working with verbal etiquette at different stages of studying the Ukrainian language. In addition, the above-mentioned textbooks, in which the relevant lexical-phraseological units are presented, can help the teacher and supplement the practical material of the class.

Key words: Ukrainian as a foreign language, etiquette, etiquette unit, culture of communication, communication, appeal.